

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ

Факультет	Образотворче мистецтво	Рівень вищої освіти	перший
Кафедра	Кафедра теорії і історії мистецтв	Рік навчання	4
Галузь знань	02 Культура і мистецтво	Вид дисципліни	Нормативна
Спеціальність	023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація	Семестри	3

МИСТЕЦТВО ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Семестр 3 (осінь 2021)

1 вересня — 15 грудня

Викладач	Соколюк Людмила Данилівна, професор, доктор мистецтвознавства, член-кор. НАМУ Бондаренко Костянтин Едуардович, старший викладач кафедри Основ архітектури ХНУБА
E-mail	Sokolyuk_1@ukr.net bond_group@ukr.net
Заняття	<u>Семестр 3 (осінь 2021 р.)</u> <u>4-й рік навчання</u> Вівторок 13.00 – 16.20, ауд. 205 (3 корпус)
Консультації	Середа 12.00–13.00
Адреса	к. 205, поверх 2, корпус 3, вул. Мистецтв 11
Телефон	057 706-02-81 (кафедра)

КОМУНІКАЦІЯ З ВИКЛАДАЧЕМ

Поза заняттями офіційним каналом комунікації з викладачем є електронні листи і тільки у робочі дні. Умови листування: 1) в *темі* листа обов'язково має бути зазначена назва дисципліни (скорочено — СПОДМ); 2) в полі тексту листа позначити, хто звертається — анонімні листи розглядатися не будуть; 3) файли підписувати таким чином: *прізвище_завдання*. Розширення: *текст* — *doc, docx, ілюстрації* — *jpeg, pdf*. Окрім роздруківок для аудиторних занять, роботи для рубіжного контролю мають бути надіслані на пошту викладача. Обговорення проблем, пов'язаних із дисципліною, у коридорах академії не припустимі. Консультавання з викладачем в стінах академії відбуваються у визначені дні та години. Можливе листування у Viber тощо.

ПЕРЕДУМОВИ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Знання загальної історії образотворчого і декоративного мистецтва, реставрації на рівні бакалаврата.

НАВЧАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ

Історія мистецтва від найдавніших часів до сьогодення За аг. Ред.. Стівена Фартінга. Харків: Vivat, 2019. 575 с.

ПОСИЛАННЯ НА МАТЕРІАЛИ

Додаткові навчальні матеріали, ілюстрації зберігаються в електронному вигляді на кафедрі ТІМ ХДАДМ.

НЕОБХІДНЕ ОБЛАДНАННЯ

Блокнот для конспекту, ручка. Комп'ютерна техніка (ноутбук, планшет тощо) з можливістю виходу до мережі Інтернет. Програми, необхідні для виконання завдань: Microsoft Word.

МЕТА Й ЗАВДАННЯ КУРСУ

Метою навчальної дисципліни «Мистецтво постмодернізму» є формування у студентів 1-го вищого рівня навчання ґрунтовних фахових компетентностей, спрямованих на усвідомлення закономірностей сучасного розвитку образотворчого і декоративного мистецтв на прикладі видатних історичних і сучасних візців, що сприятиме розвитку їх професійних знань і вмінь.

Дисципліна призначена для формування фахових компетентностей, зокрема здатності володіти основними класичними і сучасними категоріями та концепціями мистецтвознавчої науки, а також розуміння базових теоретичних та практичних закономірностей створення цілісного продукту предметно-просторового та візуального середовища.

Основними завданнями вивчення дисципліни є поглиблення і систематизація знань з обраного фаху; створення відчуття професійної приналежності до обраного фаху на рівні критичного аналізу досягнень сучасного образотворчого мистецтва як в Україні, та і у світовій художній культурі. Результатом вивченої дисципліни має стати застосування знань з історії мистецтва у професійній діяльності, впровадженням українського і зарубіжного досвіду.

Компетентності та програмні результати навчання, для формування яких призначається ця навчальна дисципліна, відповідають цій освітньо-професійній програмі.

ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Основна спрямованість дисципліни визначається формально-логічною структурою навчального плану та характером запропонованих компетентностей.

Дисципліна «**Мистецтво постмодернізму**» вивчається студентам 4-го року навчання зі спеціальності: «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво та реставрація»).

Структура дисципліни складається з 2-х змістових модулів. Інформативний зміст

навчальної дисципліни складається з 13 тем (3 кредитів ECTS, 90-год.). В осінньому семестрі 4-го курсу на вивчення дисципліни відводиться по 25 год. лекцій, 20 год. семінарських занять та 45 год. самостійної роботи.

МОДУЛЬ 1.

ВІД МОДЕРНІЗМУ ДО ПОСТМОДЕРНІЗМУ У СВІТОВІЙ АРХІТЕКТУРІ ТА УКРАЇНСЬКИЙ НОНКОНФОРМІЗМ

Тема 1. Еволюція ідей функціоналізму в середині ХХ ст. Архітектура після Другої Світової війни (1950 – 1960-х рр.). Архітектори «майстри інтернаціонального стилю» нова дійсність та нові вимоги, що до архітектури. Повоєнна творчість Л. Міс Ван дер Рое, Ле Корбюзьє, Алвара Аалто, Ф.Л. Райта, Ееро Саариена, Пьер Луїджі Нерві, Оскар Німейєра.

Тема 2. Від модернізму до постмодернізму в образотворчому мистецтві. Рух до нової естетики (ар деко, абстрактний експресіонізм та лірична абстракція, мінімалізм, оп арт, поп арт, кітч). Мистецтво андеграунду в світі та Україні. Теоретики постмодернізму у візуальних мистецтвах. Термінологічний апарат.

Тема 3. Парад архітектурних концепцій. «Гурт 10», Бруталізм та подружжя Смітсонів, неоекспресіонізм Ганса Шаруна, Структуралізм Альдо ван Ейка, Метаболізм Кензо Танге та Кісьо Курокава, Нова пластика Луїса Кана.

Тема 4. Постмодернізм як явище художньої культури кін. ХХ – поч. ХХІ ст. Ч.Дженкс – теоретик постмодернізму. Головні характеристики стилю в архітектурі. Роботи Р. Вентурі, Ч. Мура і М. Грейвса.

Тема 5.. Живопис мистців «Паризької комуни» та «Живописного заповідника» як ключові напрямки в творчості представників «Нової хвилі» та їх стратегічне значення в сучасному розвитку української візуальності Художні засоби образно-пластичної мови. Поліваріантність сприйняття реципієнтом творів представників цих художніх об'єднань.

Тема 6. Деконструктивізм – «конфліктна» архітектура, яка заперечує і сковує саму себе. Філософська теорія французького мислителя Жака Дерріди. Роботи Френка Гері та Данієля Лібескінда.

Тема 7. Основні мистецькі центри українського радянського модернізму напередодні падіння тоталітарного режиму. Неформальне мистецтво Львова. Корені львівського, київського та одеського нонконформізму (порівняльна характеристика). Україна між Сходом і Заходом в кін. ХХ – на поч. ХХІ ст.

Тема 8. Параметризм в архітектурі – новий погляд на взаємини архітектурної форми і функції. Концептуальна платформа параметризму. Провідні роботи Захі Хадід.

МОДУЛЬ 2. МИСТЕЦТВО ДІЇ ТА ПОСТМОДЕРНИЙ ЖИВОПИС І СКУЛЬПТУРА В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ КУЛЬТУРІ

Тема 9. Акціонізм як мистецтво дії та засоби його художнього втілення. Становлення та розвиток акціонізму у світових мистецьких практиках ХХ ст. Основні напрямки акціонізму та особливості виражальних засобів. Віденський акціонізм, каліфорнійський акціонізм.

Тема 10. Акціонізм в українському мистецтві кін. ХХ – поч. ХХІ ст. Світоглядно-естетична основа гештальту та перформансу. Інсталяція як складова/результат мистецької акції. Акціонізм як основа творення ленд-арту. Фіксування акціонізму в медіа-мистецтві.

Тема 11. Скульптурні форми модернізму: від імпресіонізму до просторових трансформацій кубізму та конструктивізму. Абстракція, футуризм, кінетизм. Скульптурна пластика постмодернізму. Мистецькі катаклізми поп-арту. Гіперреалізм, концептуалізм, трансавангард і неофігуративізм. Проникнення концептуалізму в «суміжні» сфери інсталяції.

Тема 12. Банкротство ідеології соцреалізму в українській скульптурі. «Відлига» і «тихий тоталітаризм» (1955 – 1986). Сучасна монументальна скульптура в Україні. Авторська скульптура кін. ХХ – поч. ХХІ ст.: ефект дифузії.

Тема 13. Street art у світі й Україні. Графіті та постграфіті. «Жива скульптура» та її розвиток. Мурали кін. ХХ – поч. ХХІ ст. на міжнародному просторі. Від монументальної пропаганди до муралізму в українському мистецтві. Постмодернізм як перехідне явище. Актуальні питання сьогодення в сучасного українського мистецтва.

ФОРМАТ ДИСЦИПЛІНИ

Контент дисципліни пропонується студентам через лекційну комунікацію. Форма вкладу діалогічна. Теми розкриваються шляхом лекційних та семінарських занять. Практичні та лабораторні заняття не передбачені. Самостійна робота здобувача спрямована на завершення семінарських завдань та закріплення лекційних тем. Зміст самостійної роботи складає пошук додаткової інформації та її аналіз, підготовка усних доповідей за лекційними темами дисципліни.

ФОРМАТ СЕМЕСТРОВОГО КОНТРОЛЮ

Формою контролю є іспит. Для отримання іспиту необхідно скласти необхідні результати контролю у формі поточних перевірок виконання завдань аудиторної частини курсу та

самостійної роботи. Для тих студентів, які бажають покращити результат, передбачені письмові контрольні питання за темами дисципліни (10 балів).

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Національна	Бали	ECTS	Національна	Бали	ECTS
відмінно	90–100	A	задовільно	64–74	D
			незадовільно	60-63	E
			незадовільно	35-59	FX
добре	82–89	B	незадовільно (повторне проходження)	0–34	F
	75–81	C			

ПРАВИЛА ВИКЛАДАЧА

Під час занять необхідно вимкнути звук мобільних телефонів як студентам, так і викладачу. Аудиторна робота регламентується викладачем в залежності від теми, типу лекційного спілкування та тривалості його окремих складових. Вітається власна думка з теми заняття, аргументоване відстоювання позиції.

У разі відрадження, хвороби тощо викладач має перенести заняття на вільний день за попередньою узгодженістю зі студентами..

ПОЛІТИКА ВІДВІДУВАНОСТІ

Пропускати заняття без поважних причин недопустимо (причини пропуску мають бути підтвержені). Запізнення на заняття не вітаються. Якщо студент пропустив певну тему, він повинен самостійно відпрацювати. В разі необхідності студент може звертатися за консультаціями до викладача. Звітом за пропущені заняття є результати поточного контролю, крім випадків, коли студентом не набрана необхідна (мінімальна) кількість балів. У цьому випадку програмою дисципліни передбачена можливість виконання додаткових навчальних завдань (як письмових, так і усних).

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Студенти зобов'язані дотримуватися правил академічної доброчесності (у своїх доповідях, статтях, при складанні екзаменів тощо). Жодні форми порушення академічної доброчесності є неприйнятними. Якщо під час рубіжного контролю помічено не доброчесне використання інформації, студент втрачає право отримати бали за тему і перескладає її під час заліку. Якщо це відбулось в процесі заліку, студент отримує тільки ті бали, що були зараховані за попередні етапи контролю. **Корисні посилання:**
<https://законодавство.com/zakon-ukrajiny/stattya-akademichna-dobrochesnist-325783.html>
<https://saiup.org.ua/novyny/akademichna-dobrochesnist-shho-v-uchniv-ta-studentiv-na-dumtsi/>

РОЗКЛАД КУРСУ

Осінній семестр (4-й рік навчання)

Дата	Тема	Вид заняття	Зміст	Годин	Рубіжний контроль	Деталі
			VII семестр Модуль 1			
07.09	1	Лекція	Еволюція ідей функціоналізму в середині ХХ ст. Архітектура після Другої Світової війни (1950 – 1960-х рр.). Архітектори «майстри інтернаціонального стилю» нова дійсність та нові вимоги, що до архітектури. Повоєнна творчість Л. Міс Ван дер Рое, Ле Корбюзьє, Алвара Аалто, Ф.Л. Райта, Еро Саариена, П'єр Луїджі Нерві, Оскар Німейєра.	2	Есе на 350 слів	Письмово
14.09	2	Лекція	Основні мистецькі центри українського радянського модернізму напередодні падіння тоталітарного режиму. Неформальне мистецтво Львова. Корені львівського, київського та одеського нонконформізму (порівняльна характеристика). Україна між Сходом і Заходом в кін. ХХ – на поч. ХХІ ст.	2	Есе на 150 слів	Письмово
14.09	3	Лекція	Парад архітектурних концепцій. «Гурт 10», Бруталізм та подружжя Смітсонів, неоекспресіонізм Ганса Шаруна, Структуралізм Альдо ван Ейка, Метаболізм Кензо Танге та Кісьо Курокава, Нова пластика Луїса Кана.	2	Есе на 150 слів	Письмово
21.09	4	Лекція	Постмодернізм як явище художньої культури кін. ХХ – поч. ХХІ ст. Ч.Дженкс – теоретик постмодернізму. Головні характеристики стилю в архітектурі. Роботи Р. Вентурі, Ч. Мура і М. Грейвса.	2	Есе на 250 слів	Роздрукована приноситься на заняття
28.09	5	Лекція	Від модернізму до постмодернізму в образотворчому мистецтві. Рух до нової естетики (ар деко, абстрактний експресіонізм та лірична абстракція, мінімалізм, оп арт, поп арт, кітч). Мистецтво андеграунду в світі та Україні. Теоретики	2	Есе на 250 слів	Роздрукована приноситься на заняття

			постмодернізму у візуальних мистецтвах. Термінологічний апарат.			
28.09	1,3,4	Семинар	Від модернізму до постмодернізму в архітектурі	2	Доповіді на семінарі	Роздруківка доповіді приноситься на заняття
05.10	6	Лекція	Деконструктивізм – «конфліктна» архітектура, яка заперечує і сковує саму себе. Філософська теорія французького мислителя Жака Дерріди. Роботи Френка Гері та Даніеля Лібескінда.	2	Есе на 250 слів	Роздруківка приноситься на заняття
12.10	7	Лекція	Живопис мистців «Паризької комуни» та «Живописного заповідника» як ключові напрямки в творчості представників «Нової хвилі» та їх стратегічне значення в сучасному розвитку української візуальності. Художні засоби образно-пластичної мови. Поліваріантність сприйняття реципієнтом творів представників цих художніх об'єднань. Художні засоби образно-пластичної мови.	2	Есе на 250 слів	Роздруківка приноситься на заняття
12.10	8	Лекція	Параметризм в архітектурі – новий погляд на взаємини архітектурної форми і функції. Концептуальна платформа параметризму. Провідні роботи Захі Хадід.	2	Есе на 250 слів	Роздруківка приноситься на заняття
19.10	6,8	Семинар	Постмодернізм в архітектурі	2	Доповіді на семінарі	Роздруківка доповіді приноситься на заняття
			VII Семестр Модуль 2			
26.10	9	Лекція	Акціонізм як мистецтво дії та засоби його художнього втілення. Становлення та розвиток акціонізму у світових	2	Есе на 250 слів	Письмо во

			мистецьких практиках ХХ ст. Основні напрямки акціонізму та особливості виражальних засобів. Віденський акціонізм, каліфорнійський акціонізм.			
26.10	5	Семинар	Віл модернізму до постмодернізму в образотворчому мистецтві України	2	Доповіді на семінарі	Роздрукована доповіді приноситься на заняття
02.11	10	Лекція	Акціонізм в українському мистецтві кін. ХХ – поч. ХХІ ст.. Світоглядно-естетична основа гештальту та перформансу. Інсталяція як складова/ результат мистецької акції. Акціонізм як основа творення ленд-арту. Фіксування акціонізму в медіа-мистецтві.	2	Есе на 250 слів.	Роздрукована приноситься на заняття
09.11	9,10	Семинар	Мистецтво дії та його художні засоби	4	Доповіді на семінарі	Роздрукована доповіді приноситься на заняття
16.11	11	Лекція	Скульптурні форми модернізму: від імпресіонізму до просторових трансформацій кубізму та конструктивізму. Абстракція, футуризм, кінетизм. Скульптурна пластика постмодернізму. Мистецькі катаклізми поп-арту. Гіперреалізм, концептуалізм, трансавангард і неофігуративізм. Проникнення концептуалізму в «суміжні» сфери інсталяції.	2	Есе на 250 слів	Письмово
23.11	11	Семинар	Скульптурні форми доби модернізму	4	Доповіді на семінарі	Роздрукована доповіді приноситься на заняття
30.11	12	Лекція	Банкротство ідеології соцреалізму в українській скульптурі. «Відлига» і «тихий тоталітаризм» (1955 – 1986).	2	Есе на 250 слів письмово	Роздрукована приноситься на

			Сучасна монументальна скульптура в Україні. Авторська скульптура кін. ХХ – поч. ХХІ ст.: ефект дифузії.			Роздрукі вка приносяться на заняття
07.12	13	Лекція	Street art у світі й Україні. Графіті та постграфіті. «Жива скульптура» та її розвиток. Мурали кін. ХХ – поч. ХХІ ст. на міжнародному просторі. Від монументальної пропаганди до муралізму в українському мистецтві. Постмодернізм як перехідне явище. Актуальні питання сьогодення в сучасного українського мистецтва.	2	Есе на 250 слів. приноситься на заняття	Роздрукі вка приносяться на заняття
07.12	13	Семинар	Мистецтво Street art	2	Доповідь на семінарі	Роздрукі вка доповіді приносяться на заняття

РОЗПОДІЛ БАЛІВ

Тема	Форма звітності	Бали
1	Поточний контроль	0–10
2	Поточний контроль	0–15
3-4	Поточний контроль	0–15
6-6	Поточний контроль	0–15
7-8	Поточний контроль	0–15
9-10	Поточний контроль	0–15
11-13	Поточний контроль	0–15
Всього балів		100

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

	Бали		Критерії оцінювання
	0–15	0–20	
A	15	16-19	Студент в повному обсязі опанував матеріал теми, надав додаткові матеріали за темою. Подача акуратна, без помилок
B	13	14	Студент в повному обсязі опанував матеріал теми, але зробив декілька незначних помилок
C	9–10	11–12	Студент в повному обсязі опанував матеріал теми, але зробив значні помилки, є невеликі проблеми з форматкуванням
D	5-6	7–8	Студент не в повному обсязі опанував матеріал теми, робота виконана на недостатньому рівні із значними недоліками

			(недостатньо розкрита тема, малий обсяг, відсутність творчого підходу тощо), наявні проблеми з форматуванням
Е	1–2	3–4	Студент в недостатньому обсязі опанував матеріал теми, виконана робота має багато значних недоліків (недостатньо розкрита тема, малий обсяг, невідповідність завданню, невчасна подача виконаної роботи, неохайність подання тощо).
	0	0	Пропуск рубіжного контролю

СИСТЕМА БОНУСІВ

Передбачено додаткові бали за активність студентів під час семінарських занять (3), виступ на конференції або публікацію статті за темою дослідження, виконані в межах дисципліни (5–8), а також участь у житті групи (1–3). Максимальна кількість балів: 10.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко О. Зміни парадигми функціонування образотворчого мистецтва в Україні 1950-х – 2005 років. *Нариси з історії образотворчого мистецтва ХХ ст.* У 2 кн. Київ: Інтертехнологія, 2006. Кн. 2. С. 193 – 239. *України.*
2. Вишеславський Г. Сучасне візуальне мистецтво України періоду постмодернізму. *Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ століття.* Київ: Інтертехнологія,, 2006. Кн.. 2. С. 424 – 481.
3. Вишеславський Г., Сидор-Гібелінда О. Термінологія сучасного мистецтва. Означення, неологізми, жаргонізми сучасного візуального мистецтва України. Париж — Київ, 2010. 416 с.
4. Вишеславський Г.А. «Нова хвиля» у візуальному мистецтві України кінця 1980-х – початку 1990-х (соціокультурний аспект) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 26.00.01 Нац. акад. мистецтв України, Ін-т проблем сучас. мистецтва. Київ, 2014. 18 с.
5. Вишеславський Г.А. Contemporary art України — від андеграунду до мейнстріму. Ін-т проблем сучас. мистецтва НАМ України. Київ: ППСМ НАМ України, 2020. 256 с.
6. Голубець О. Магія третього виміру. Скульптурна пластика кінця ХІХ – початку ХХІ століття. Львів: Колір ПРО, 2020. 143 с.
7. Голубець О. Мистецтво ХХ століття: український шлях. Львів: Колір ПРО, 2012. 199 с.
8. Грідяєва Т. О. Акціонізм: мистецтво дії та способи його художнього втілення (досвід українських митців) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.05. Львів: ЛНАМ, 2021. 17 с.
9. Димшиць Український живопис 1950—х – початку 1990-х років. *Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ століття.* Київ: Інтертехнологія, 2006. Кн.. 2. С. 150 – 192.
10. Енциклопедія постмодернізму ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора. Пер. з англ. Київ: Основи, 2003. 503 с.
11. Історія мистецтва від найдавніших часів до сьогодення / за заг/ редакцією Стівена Фартинга і з передмовою Річарда Корка/ Харків: Vivat, 2019. 575 с.
12. Історія українського мистецтва. У 5-ти т. НАН України. ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. Голов. ред. Г. Скрипник, наук. ред. Т. Кара-Васильєва. Київ, 2007. Т. 5. Мистецтво ХХ століття. 1048 с., іл.
13. Ложкіна А. Перманентна революція. Мистецтво України ХХ – поч. ХХІ ст. Київ : ArtHuss, 2019, 496 с.

14. Мархайчук Н. В. Концепція ненаративності в контексті розвитку вітчизняного нефігуративного живопису ХХ століття : канд. мистецтвознавства : 17.00.05. Харків ; ХДАДМ, 2006. 21 с.
15. Павлова Т. Мистці українського авангарду в Харкові. Харків: Графпром, 2015. 474 с.
16. Петрова О. М. Метафізика українського нефігуративу на межі ХХ та ХХІ століття. *Дух і літера*, 2004. № 13 – 14. С. 516 – 526.
17. Петрова О. Третє Око : Мистецькі студії : моногр. зб. статей. Київ : Фенікс, 2015. 480 с.
18. Петрова О. Мистецький Київ 1990-х. Реконструкція. Київ : Publish Pro, 2019. 478 с.
19. Пучков А. Архітектурна практика України у пошуках перерваної традиції. 1991 – 2006 роки. Парадоксальні спостереження. Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ ст. У 2 кн. – К.: Інтертехнологія, 2006. – С. 424 – 481.
20. Сидоренко В. Д. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: Розвиток візуального мистецтва України ХХ – ХХІ століть. Ін-т проблем сучас. мистецтва НАМ України. Київ : ВХ, 2008. 188 с.
21. Склярєнко Г. На берегах. Нотатки до українського мистецтва ХХ ст. Київ : Софія, 2007. 336 с.
22. Склярєнко Г. «Нова хвиля» і українське мистецтво єієця ХХ століття. *Сучасне мистецтво*. 2009. Вип. 6. С. 188 – 196.
23. Смирна Л. В. Століття нонконформізму в українському візуальному мистецтві. Ін-т проблем сучас. мистецтва НАМ України. Київ : Фенікс, 2017. 480 с.
24. Смирна О. Український мистецький нонконформізм. Історичний і світоглядний вимір. Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ ст. У 2 кн. – Київ: Інтертехнологія, 2006. – С. 77 – 94.
25. Соколюк Л. Новий проект Бориса Костянікова // Борис Костяніков. Поза часом і простором. Вне времени и пространства. Out of Time an Space. Харків, 2020. С. 9 – 14.
26. Соловійов О. Турбулентні школи. Ін-т проблем сучас. мистецтва НАМ України. Київ: Інтертехнологія, 2006. 192 с.
27. Ткачук І.Л. Живопис українських мистецьких угруповань «Паризька комуна» та «Живописний заповідник» кінця 1980-х – середини 1990-х років: інтегративні моделі сприйняття : : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.05. Львів: ЛНАМ, 2021. 22 с.
28. Український модернізм. 1910 – 1930. Ukrainian Modernism. Альбом. Хмельницький: Галерея, 2006. 288 с.
29. Фостер Г. Повернення реального. Авангард наприкінці століття. пер. з англ. Харків : Ist. Publishing, 2019. 192 с.
30. Яців Р. Глядач і сучасне мистецтво: Криза сприйняття. *Образотворче мистецтво*. 1999. № 3. С. 3 – 4.
31. ART. The Whole Story / Stefan Farthing (general editor), Richard Cork (foreword). London: Thames & Hudson, 2018. 576 p.
32. Gombrich E. The Image and the Eye. Oxford : Oxford University Press, 1994, 1994. 320 p.
33. Foster Hal, Krauss Rosalind, Bois Yve-Alain, Buchloh Benjamin, and Josolit David. Art since 1900. Modernism, Anti-Modernism, Postmodernism. Thames & Hudson, 2005. 816 p.
34. Szums'ka Y. Moje doświadczenia z performance. *Katalog IX festivalu "Kolo czasu"*. Toruń, 2015. S. 142 – 144.

35. Walled City: The Art of the Mural. First publishing in 2017 in the United State of America by Gingko Press by arrangement with Sandu Publishing Co., Ltd. 239